

Rıza Tezkiresi'nde Edebi Eleştiri Terimleri

MAŞALLAH KIZILTAŞ^a

Geliş Tarihi: 27.11.2018 | Kabul Tarihi: 21.01.2019

Öz: Klasik İslam edebiyatlarında ünlü olmuş kişilerin -özellikle şairler- biyografilerini ve sanatçı kişiliklerini anlatıp çalışmalarından örnekler veren eserlere tezkire denir. Tezkirelerden şairlerin edebî şahsiyetleri ile ilgili birçok bilgi elde edilmektedir. Bu çalışmada Rıza Tezkiresi'nde şairlerin edebî kişiliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan ifadeler incelenmiştir. Bu ifadeler 30 madde halinde sıralanmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Rıza Efendi, 269 şair hakkında kısa bilgiler verir. Şairler ile ilgili kısa bilgiler verse de hemen hemen bütün şairler ile ilgili kendine has bir üslup kullanarak edebî değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmelerin bazıları oldukça dikkat çekicidir. Diğer tezkirelerde olduğu gibi önemli gördüğü şairlerin biyografisini o da uzun tutmuştur. Hususiyetle şairlerin ölüm tarihlerini ve öldüğü yerleri zikretmekte ihtimam göstermiştir. Tezkirenin "Zikr-i Şuara-yı Selatin-i Maziyye" başlığını taşıyan birinci bölümünde on şair padişaha yer vermiştir. Rıza, tezkiresinde şairlerin önemli gördüğü özelliklerini (mesleği, lakabı, meşrebi, kişilik özellikleri, edebî şahsiyetleri v.b.) ifade ettikten sonra şairlerinden örnekler vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Rıza Tezkiresi, şair, şiir, tezkire, değerlendirme, biyografi.

^a Dr. Araştırmacı, Bitlis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
kiziltas.masallah@gmail.com

The Terms of Literary Criticism in Rıza Tezkiarah

Abstract: The works which exemplify the biographies and the works of famous figures, especially the poets are called tezkirah in classical Islamic literature. It is possible to get much information about the literary style of the poets from the biographies (tezkirah). In line with this, the present study aims at analyzing the expressions employed for the depiction of the poets' literary characteristics in Rıza tezkirah. The expressions used are listed in thirty articles and the necessary explanations are given. Rıza gives short information about 269 poets. Although some brief information is given about the poets, the literary analyses are made considering each poet possesses his original literary style. Like in the other tezkirah, he wrote long biographies about the poets that are important for him. Especially, he gave attention to chant the poets' date of death and places of death. In the first episode of tezkirah that is named "Zikr-i Shura-yi Salatin-i Ma-ziyya" he gave place to ten poet monarch. In his tezkirah, Rıza gave examples from the poet's poems after he had expressed the poet's important features (profession, nickname, modest manner, personal qualities, literary characteristics, etc.).

Keywords: Rıza Tezkirah, poet, poem, tezkirah, evaluation, biography.

© Kızıltaş, Maşallah. "Rıza Tezkiresi'nde Edebi Eleştirî Terimleri." *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2019), 57-75.

Giriş

Klasik İslam edebiyatlarında ünlü olmuş kişilerin -özellikle şairler- biyografilerini ve sanatçı kişiliklerini anlatıp çalışmalarından örnekler veren eserlere *tezkire* denir. Tezkire Arap edebiyatındaki tabakat kitaplarından doğmuştur. Arapların soy bilgisine ve biyografi öğrenimine verdikleri önem, tabakat kitaplarında her alanda başarıya ulaşmış kişilerin yer almasına yol açmıştır. Türk edebiyatındaki tezkire geleneğine benzer olan ilk örnekler ise İran edebiyatında karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerde tabakat kitaplarındaki çeşitlilik görülmez, eserlerde yalnızca şairlere özgü bilgiler yer almaktadır (Pala, 2004: 456).

Türk edebiyatında ilk olarak Çağatay edebiyatında karşımıza çıkan tezkire geleneği (Ali Şir Nevayî-Mecalisü'n Nefâis) kısa bir sürede Osmanlı (Anadolu) sahasına geçmiştir (İsen vd. 2009: 10). Türk edebiyatında daha önce 36 olarak tespit edilen tezkire sayısı (İsen vd. 2009: 11) yapılan yeni araştırmalarla 41'e yükselmiştir (Aydın 2017: 36).

Tezkirelerde şairin karakteri, fizikî görünümü, ailesi, öğrenim durumu, mesleği, evliliği, çocukları, doğumu, doğum yeri, ölümü gibi bilgilerin yanında şairlikleriyle ilgili bilgiler de verilmektedir. Şairlik yaratılışı, şiirlerinin şekil ve muhtevasına dair değerlendirmeler, tenkitler, şairliğinin etkileri, üslubu ve tarzı tezkirelerde incelenen konulardandır (Aydın 2013: 162).

Tezkirelerin en önemli özelliklerinden bir tanesi şairlerin edebi özellikleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesidir. Bu bilgiler edebiyat tarihi araştırmaları için ilk olarak başvurulması gereken malumatlardır. Dolayısıyla tezkirelerdeki şairlerin edebi şahsiyetleri ile ilgili yapılan değerlendirmelerle ilgili çalışmalar önem arz etmektedir. Fırat Sevinç'in "*Beyâni Tezkiresinde Şairlerin Edebî Şahsiyetleri İle İlgili İfadeler*" (Sevinç 2014), İsmail Güleç'in "*Osmanlı Müelliflerinde Şair ve Şiir Değerlendirmeleri*" (Güleç 2008), Ömer Bayram'ın "*Nevvab Tezkiresi'nde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*" (Bayram 2012), Süleyman Sol-

maz'ın "On altıncı Yüzyıl Tezkirelerinde Şairin Dünyası" (Solmaz 2012), Filiz Kılıç'ın "XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler" (Kılıç 1998), Fahri Kaplan'ın "Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi" (Kaplan 2018) isimli çalışması bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

Bu konunun önemine binaen bu çalışmada Rıza Tezkiresi'nde şairlerle ilgili yapılan edebî değerlendirmeler yer alacaktır. Şairlerin edebî değerlendirmesine geçilmeden önce Zehrimarzade Rıza'nın hayatı ve Tezkire'si hakkında kısa bir bilgi verilmiştir:

Rıza Efendi, Zehrimar Mehmed Beğ'in oğludur. Kaynaklarda "Zehrimarzâde" diye anılır. Edirne'de doğmuş ve öğrenimini bu ilde yapmıştır. (İsen vd. 2009: 93). Onun bazı kaynaklarda Larendeli Seyyid Mehmed Rızâ olarak sunulması Zehr-i Mâr-zâdelerin Edirne'ye, Lârende'den (Karaman) gelip yerleştiğini düşündürür (Zavotçu 2009: 9).

Kaynaklardan aktarılan bilgilere göre Rıza Efendi'nin, yeterli derecede medrese eğitimi aldığı ve devrin önemli hocalarından da ayrıca ders aldığı sonucuna varılmaktadır. Örneğin; *Teşrifatü'ş-Şuarâ*'da,

Oldı her fetvâya ol ferîd-i fînûn

Bâlî-zâde Efendi'den me'zûn (Yılmaz 2001: 136)

beytiyle onun devrin önemli âlimlerinden birinden yeterlilik belgesi aldığı bilgisine ulaşılmaktadır.

Rıza Efendi mülazım olduktan sonra Rumeli'nin değişik yerlerinde görev yapmıştır. İlk olarak müderrislik yapan Rıza, daha sonra kadılık, naiplik, mutasarrıflık olarak değişik belde-lerde görev yapmıştır (Zavotçu 2009: 9). Rıza Efendi hayatının son demlerini ise memleketi Uzunköprü'de geçirmiştir. Burada müftülük yaptığı *Safayi Tezkiresi*'ndeki bu ifadeden anlaşılabilir: "...ba'dehu ziyâde pîr-i ihtiyâr olmağla tekâüd ihtiyârıyla Uzunköprü nâm kasabada me'zûn-ı bi'l-iftâ olmuşdur." (Çapan 2005: 205)

Rıza Efendi 1671 tarihinde vefat etmiştir.

Rıza Efendi'nin kaynaklarda *Tezkire-i Rıza, Divan, Siyer-i Veysi'ye Zeyl ve Münşeat* adında dört adet eseri olduğu zikredilse de şu an eldeki mevcut tek eseri "*Tezkire-i Rızâ*" adlı şair tezkiresidir. Bu eser devrin padişahı Sultan İbrahim'e sunulmuştur (Zavotçu 2009: 11-12).

Tezkirede bir önsöz ve iki bölüm vardır. Birinci bölümde on şair padişahın biyografisi ve eserlerinden örnekler vardır. Bu bölüm tezkirede, "*Zikr-i Eş'ar-ı Selâtîn-i Mâziye*" başlığıyla yer alır. İkinci bölüm ise "*Zikr-i Şu'arâ-yı Ma'rifet-Peymâ*" başlığını taşır. Bu bölümde 259 şairin biyografisine yer verilmiş ve böylece eserdeki şair sayısı 269'a çıkmıştır.

Rızâ Efendi tezkiresinde şairler hakkında umumiyetle kısa bilgiler vermiştir. Şairlerin önemli birkaç özelliğine değinmekle yetinmiştir. Şairlerin genellikle ölüm yılını ve öldüğü yeri zikretmeye ihtimam göstermiştir.

Eserdeki şairlerin şiir örneklerinin sayısı bir-iki beyitle, sekiz-on beyit arasında değişir. Rıza Efendi'nin bazen şairin tam bir gazelinin veya rubaisinin ya da herhangi bir önemli gün ile ilgili tarih şiirinin yanında, Farsça şiirleri var dediği şairlerden Farsça şiir örnekleri de verdiği müşahede edilmektedir. Rıza Efendi, tezkiresine kendini şair sanan müteşairleri almayacağını söylemiştir. Belki de bu sebeptendir ki; Rıza Efendi, -birkaçı istisna- hemen hemen bütün şairlere iyimser bakmıştır. Eleştirmekten ziyade hepsiyle ilgili övgü dolu sözler söylemiştir.

1. Şairlerin Edebi Kişilikleri İle İlgili İfadeler

Yazar tezkirenin başında, "*Zîrâ gürûh-ı şu'arâya vukûf muhâl olduğundan mâ'adâ nice yârân-ı bâ-safâ ve nice hullân-ı bâ-vefâ sakâmet-i tab'ını fehme kâdir degül iken kendüye bir mahlası isnâd ve elbette şâ'irem deyü feryâd ider. Bu fakîr-i kesirü't-taksîr ise müteşâ'irleri matrûh u merdûd idüp bu cerîde-i muhtasar u müfîdeye tedhîl ü tahrîr itmemek üzre karâr virmişemdür. Öyle olsa bu tâ'ife beni siper-i şemşîr-i zebân ve tu'me-i tîg-i hezeyân itmekden hâli degüllerdür. Ne çâre kazâyâ rızâ virmeden gayra mecâl muhâldür.*"(Zavotçu 2009: 41) diyerek bir iki beyit yazıp ve mahlas

alıp kendini şair addeden müteşairleri (şair geçinen) tezkireye almadığını söylemiştir.

Rıza Efendi belki de yukarıdaki açıklamalar sebebiyledir ki, iki istisna dışında hiçbir şairi yermemiştir. Bu iki şair için de ağır bir eleştiri yapmamış, şiirlerinin övülecek mertebede olmadığını ifade etmiştir. Bu iki şair dışında Tezkire'sine aldığı şairlerin sanatından umumiyetle övgüyle bahsetmiştir. Zaten yazara göre eserinde işe yaramaz hiçbir şair yoktur. Dolayısıyla, yazarın bütün şairleri methetmesi mantığa aykırı değildir.

Rıza Efendi, Tezkire'sinde tanınmış şairlerin edebî kişilikleri ile ilgili tafsilatlı değerlendirme yaparken, diğer şairlerle ilgili genel ifadeler kullanmıştır.

Şairlerin sanatıyla alakalı ifadeler, tezkirede kalıp ifadeler şeklindedir. Aşağıda şairlerin şiirlerinin değeri anlatılırken söylenen bu ifadeler başlık halinde tertip edilmiş, Tezkire'den örnek sanat değerlendirmeleri verilmiştir:

1.1. Şairle İlgili Olanlar

Nev-heves ve Nev-zuhur

Nev-heves "*yeni başladığı işe büyük bir hevesle sarılan, bir işte yeni olan, acemi*", nev-zuhur "*yeni çıkma*" (Kubbealtı 2018) anlamındadır. Bu tabirler şairin genç yaşta, şiire hevesli, şiir sahasında yeni ortaya çıkmakta olduğunu ifade eder (Kaplan 2018: 519).

Yazar Tezkire'de Harîmî için "*Nev-heves ü nev-zuhûr ve şu'le-i şem'-i tabî'atı mir'ât-âsâ pür-nûrdur.*" (Zavotçu 2009: 111); Hısâlî hakkında ise "*Nev-heves ü nev-zuhûrdur.*" (Zavotçu 2009: 117) cümlesini kullanmıştır.

Ayrıca; Gülşenî, Meylî, Nahlî, Ragbî, Râmî, Sâ'ib, Şu'a'î mahlaslı şairlerin sanatı da bu ifadeyle nitelenmiş, bu şairlerin şiire yeni başladıkları, genç ve şiire hevesli oldukları dile getirilmiştir.

Ser u Kârı Vardur

Yazar şiirle kıyısından köşesinden uğraşan şairleri "*ser u*

kârı vardır" cümlesiyle anlatmıştır. Ahmed, Âlimî, Haylî, Lisânî, Nâmî, Nüvidî, Şinâsî gibi şairler bu özellikleriyle dikkati çekmektedir.

Şâir-i Ma'mûr ve Nâzım-ı Meşhûr

Ma'mûr "gelişip güzelleşmiş, bayındır duruma gelmiş, şenlikli" (Kubbealtı 2018) anlamındadır. Nâzım "manzume yazan kimse", meşhûr "şöhretli, ünlü" (Kubbealtı 2018) manasındadır. Nâzım-ı meşhûr "ünlü şair, manzume yazıcı" anlamındadır. Tezkire'de Hâletî mahlaslı şair için "...memleket-i marifete şâh olup şâir-i ma'mûr ve nâzım-ı meşhûrdur." (Zavotçu 2009: 109) ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle Hâletî'nin güzel, hoş, gelişmiş, olgun ve herkesçe bilinen şiirlerinin olduğu sonucuna varılabilir.

Şair-i Muhter/Şair-i Sahib-ihтира

Muhter "yeni şey icat eden" anlamında bir kelime olup (Kubbealtı 2018), "şair-i muhter" şiire yeni şeyler katan şair manasındadır:

Âlî: Şâ'ir-i muhter' ü vâsıl-ı netâ'ic-i asl u fer'dür (Zavotçu 2009: 56)

Hatemî: Hakkâ ki şâ'ir-i muhter' ve vâsıl-ı netâ'ic-i ma'rifet-i asl u fer'dür (Zavotçu 2009: 114).

İhtirâ ise "hiç kimse tarafından kullanılmamış yeni fikir ve söyleyişler bulma." (Kubbealtı 2018) anlamındadır. Atayî mahlaslı şairden "şair-i sâhib-ihтира" diye bahsedilmiştir (Zavotçu 2009: 64).

Ayrıca; Nâilî, Şehrî, İtrî, Rûhî gibi şairler de tezkirede bu sıfatlarla anılmışlardır.

Şair-i Sihir-âferin

Sihir-âferin "büyüleyen, büyüleyici" (Parlatır 2011: 1510) anlamındadır. Yazar Câmî mahlaslı şairin şiirlerinin büyüleyici olduğunu iddia etmektedir: "Gencine-i irfâna emin ve şâir-i sihir-âferîn olup..." (Zavotçu 2009: 78). Ayrıca Edibî, Râzî mahlaslı şairler için de aynı ifadeyi kullanmaktadır.

1.2. Şiirle İlgili Olanlar

Âb-dâr

“Âb-dâr” Farsça “su” anlamına gelen “âb” kelimesi ile “sahip olan” anlamına gelen “dâr” ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir sözcüktür (Kubbealtı 2018). Âb-dâr kelimesi “sulu, taze (meyve vb.)”, “keskin, parlak (kılıç,hançer vb.)”, “parlak, revnaklı, renkli (mücevher)”, “zarif, güzel, nükteli (söz vb.)” (Kubbealtı 2018) anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlardan yola çıkıldığında âb-dâr bir şiirin okuyanı ferahlatan, canlı, orijinal, saf, akıcı, parlak, güzel olduğu sonucuna varılabilir (Kaplan 2018: 148) (Açıkgöz: <http://brahms.emu.edu.tr/cderdiyok/klasikturksiiri.htm>).

Tezkire’de Sultan Selim Han’ın (Selimî) şiirlerinden “gâhî şî’r-i âb-dârla dahı azmayış-i tab’-ı namdar iderler idi.” cümlesiyle bahsedilmiştir (Zavotçu 2009: 48). Aysî’nin şiiri için ise “Endîşe-i kemend-efkârı çarh-ı berîn-i irfâna peyveste ve rîsmân-ı eş’âr-âbdârı tâk-ı sipîhr-i hüner-âsmâna bestedür.” (Zavotçu 2009: 64) ifadesi kullanılmıştır.

Âb-ı Hayât

Husûsî mahlaslı şairin şiiri “âb-ı hayât” olarak tavsif edilmiştir. Âb-ı hayât “ölmezlik suyu, damlaları, sonsuz hayat başıslayan tatlı ve lezzetli su” (Pala, 2004: 3) anlamındadır. Tezkire’de bu ifadeyle şairin şiirinin erişilmez olduğu, şiirlerinin manasına ulaşamayacağı vurgulanmıştır. Zira âb-ı hayâtı sadece Hızır ve İlyas içebilmiştir (Pala 2004: 3): “Ma’nâ-i eş’âr-âb-dârı âb-ı hayâtdur ki bir kimesne içmek müyesser ve fezâ-yı mazmûn-ı dürer-bârı sahrâ-yı hey-hâtdur ki irişmek mutasavver degüldür.” (Zavotçu 2009: 118)

Âlem-ârâ

Âlem-ârâ “cihânı süsleyen, cihânın ziyneti olan” anlamında (Kubbealtı 2018) bir ifadedir. Tezkire’de Bahtî mahlasını kullanan Sultan Ahmed Han’ın ve Şifâyî’nin şiiri “âlem-ârâ” olarak tavsif edilmiştir. Yazara göre Bahtî ve Şifâyî şiirlerini “kâinatı süsleyecek kadar güzel” bir tarzda kaleme almıştır.

Âşıkâne

Yazar Tezkire'de dört şair için "âşıkâne" sıfatını kullanmıştır. "İçinde aşk ifâdesi bulunan, konusu aşk olan" (Kubbealtı 2018), "âşığa yaraşır biçimde" (Parlatır 2011: 111) anlamına gelen âşıkâne, Tezkire'de duygusal/lirik şiir karşılığında kullanılmıştır. Cem Dilçin âşıkâne gazeli şöyle tarif etmiştir: "Aşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları içli ve duygulu olarak anlatan gazellere âşıkâne (garamî, lirik) gazel denir." (Dilçin 2016: 109-110).

Yazar Dânişî, Nev'î, Şâmî, Zillî mahlaslı şairlerin şiirlerinin "âşıkâne" bir tarzda olduğunu söylemiştir. Bu şairlerden Zillî için, "Eş'ârı 'âşıkâne ve güftârı sâdikânedür." (Zavotçu 2009: 207); Nev'î için "Eş'âr-ı dürer-bârları pâkîze vü 'âşıkâne ve güftâr-ı dü-rüst-mi'yârları sûz-nâk u sâdikânedür." (Zavotçu 2009: 151), Tarzî için ise "...eş'âr-ı dil-pezîri âşıkâne ve güftâr-ı lâ-nazîri sâdikâne...(Zavotçu 2009: 194) cümlesini kullanmıştır.

Bî-endâze

Bî-endâze "ölçüye gelmez, ölçsüz, sınırsız" (Parlatır 2011: 195) anlamındadır. Cevrî mahlaslı şairden "perveriş-i güfte-i zebân-ı tâze olup emti'a-ı eş'âr-ı dil-pezîri bî-endâzedür" diye bahsedilmiştir (Zavotçu 2009: 79). Yazar şairin şiirinin sınırsız bir güzelliğe sahip olduğunu vurgulamıştır.

Bî-hemtâ

Bî-hemtâ "benzersiz, eşsiz, harikulâde" (Parlatır 2011: 195) anlamındadır.

Müellif; Mezâkî için, "Tab'ı bî-hemtâ olmanın..." (Zavotçu 2009: 137) cümlesini kullanmıştır. Ayrıca İydî, Mehmed Çelebî, Nazmî, Sezâyî'nin şiirleri de yazara göre eşsiz ve benzersizdir.

Dil-güşâ

Dil-güşâ "gönle ferahlık veren, iç açıcı, ferahlatıcı" (Kubbealtı 2018) anlamındadır. "Gönül" anlamına gelen "dil" ile "açan" anlamına gelen "güşâ" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Kubbealtı 2018).

Cem'î mahlaslı şair için “eş'ârı dil-güşâdur” (Zavotçu 2009: 78), Hulusî için “...hûb inşâsı mergûb eş'âr-ı dil-güşâsı vardır.” (Zavotçu 2009: 118), Nazmî ve Şerhî için ise “...eş'ârı bî-hemtâ vü güftârı dil-güşâdur” (Zavotçu 2009: 145/184) ifadesi kullanılmıştır.

Dürer-bâr

“İnciler” anlamındaki “dürer” ile “yağdıran” anlamındaki “bâr”ın birleşmesiyle oluşan ifade “inciler yağdıran, inci gibi söz söyleyen” (Kubbealtı 2018) anlamındadır. Bu ifade Tezkire’de Nev’î ve Râî’nin şiiri için kullanılmıştır: “Eş'âr-ı dürer-bârları pâkîze....” (Zavotçu 2009: 151), “eş'âr-ı dürer-bârları mergubdur” (Zavotçu 2009: 154).

Eş'arı Lâ-nazîr Güftarı Dil-pezîrdir

Dil-pezîr “gönlün kabul edeceği, beğenilen, makbul” (Kubbealtı 2018), lâ-nazîr ise “eşi benzeri olmayan” anlamındadır. Bu anlamlar ışığında dil-pezîr şiir gönlün beğendiği, rağbet ettiği, kabul ettiği, hoşlandığı (Kaplan 2018: 210); lâ-nazîr şiir ise eşi, benzeri olmayan, orijinal, kendine has özellikleri olan şiir olarak tanımlanabilir.

Tezkire’de Hüsamî ile ilgili “Eş'arı bî-nazîr ve güftârı dil-pezîr olup...” (Zavotçu 2009: 120) ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca Bekâyî, Fehmî, Sadeddin Efendi’nin şiirleri de bu ifadeyle tavsif edilmiştir.

Eş'arı Muhayyel Güftârı Bî-bedeldir

Muhayyel “hayal gücüyle yaratılan, hayal edilmiş” (Parlatır 2011: 1119), bî-bedel ise “benzersiz, eşsiz” (Devellioğlu 2000: 99) anlamındadır.

Tezkire’de sanat değerlendirmeleri hususunda çok kullanılan söyleyişlerden biridir. Mutî’nin sanatı şöyle övülmüştür: “Eş'arı muhayyel ve güftârı bî-bedeldür.” (Zavotçu 2009: 139) Esad-ı Selânikî, İsmetî, Kelâmî, Niğâhî, Rif’âtî, Sâdık, Vahyî, Vezni’nin şiirleri de aynı ifadeyle övülmüştür.

Hub Eş'arı Ve Mergûb Güftârı Vardur

Hub “güzel, hasen, cemil” (Parlatır 2011: 645), mergûb ise “herkesin beğenip arzu edeceği, rağbet göstereceği kadar güzel, makbul (şey)” anlamındadır.

Yazar Tezkire’de birçok şairin şiirlerinin güzel ve makbul olduğunu bu ifadeyle anlatmıştır. Hüseyinî’nin edebi değerini anlatırken, “Hakkâ ki ‘arşa-i ma’rifetde çâpük-süvâr-ı semend-i melâhat olup hûb eş’arı ve mergûb güftârı vardur.” (Zavotçu 2009: 121); Mehmed Çelebî’nin sanatını ifade ederken, “...ve her fende mümâreseti olup hûb u bî-hemtâ eş’arı ve mergûb ü dil-güşa güftarı vardur.” (Zavotçu 2009: 132) cümlelerini kullanmıştır. Arifî mahlaslı şairden “Hûb hatt u eşarı ve mergûb inşa ve güftârı vardur.” (Zavotçu 2009: 61), Nâbî mahlaslı şairden ise “hûb eş’arı ve mergûb inşa-yı ma’nî-dârı vardur.” (Zavotçu 2009: 140) diye bahsetmiştir. Bezmî, Fakirî, Hâşimî, İlmî, Kavli, Münifî, Nâzî, Rezmî, Rindî, Sabâyî, Sabûhî, Sâmi, Sâidî, Sebâtî, Sun’î, Şânî, Şu’â’î, Tal’âtî, Vehbî, Velî, Visâlî’nin edebi şahsiyetini de bu ifadeyi kullanarak anlatmıştır.

Latîf-Nazîf

Latîf “şirin, hoş, güzel, nazik” (Parlatır 2011: 961), nazîf ise “temiz, pak, saf” (Parlatır 2011: 1271) anlamındadır. Latîf kelimesi şiirde güzelliğin yanı sıra şiirdeki kelimelerin incelik ve yumuşaklığına delalet eder (Açıkgöz 2013: 653); nazîf şiir ise saf, gereksiz ayrıntılardan arınmış, kelimelerin şiirin tabiatına uygun olduğu, olumsuz ses ve anlamın bulunmadığı şiirdir. (Açıkgöz 2013: 653).

Yazar Vahdetî isimli şair için, “Eş’ârî latîf ve güftârı nazîf olup...” (Zavotçu 2009: 197) ifadesini kullanmıştır. Ayrıca yazara göre Ali ve Ahmed’in şiirleri de latîf ve nazîftir.

Mâlî

“Dolu, memlû” anlamındadır (Kubbealtı 2018). Azerî mahlaslı şairin şiiri “Eş’ârî mâlî olup hayâlden hâlî degüldür” diye tavsiye edilmiştir.

Pindârî Mertebesi

Ebü'l-Hayr ve Nüvidî mahlaslı şairlerden “eş’ârı pindârî mertebesinde degüldür” (Zavotçu 2009: 87/153) diye bahsedilmiştir. Pindârî “böbürlenme, böbürleniş, gururlanma” (Kubbealti 2018) anlamındadır. Yazar bu ifadeyle şairlerin şiirlerinin edebi cihetten az öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Puhte

Gülşenî, Meylî ve Nahlî mahlaslı şairlerden “*nev-heves iken puhte eş’ârı ve çespân güftârı vardur*” (Zavotçu 2009: 103/136/142) diye bahsedilerek genç bir şair olmalarına rağmen olgun şiirler kaleme aldıkları vurgulanmıştır. Puhte “*olgun, kâmil*” (Kubbealti 2018) manasındadır.

Pür-nikat

Tezkire’de nükteli şiirleri olan şairler “*pür-nikat*” ibaresiyle nitelenmiştir:

Bahayî: *Tab’-ı pür-nikâtı zîbak-ı belâgat u beyân olup...* (Zavotçu 2009: 66).

Zihnî: *Eş’ârı pesendîde-i erbâb-ı irfân ve ebyât-ı pür-nikâtı hurz-ı dil ü cândur* (Zavotçu 2009: 207).

Feridî: *Tavr-ı garîb kelimâtı ve tarz-ı ‘acîb eş’âr-ı pür-nikâtı vardur* (Zavotçu 2009: 100).

Nükteli şiir için “*pür-nikat*” ifadesinden başka kullanılan ifadeler de mevcuttur:

Edîbî: *Bir şâ’ir-i sihr-âferin ve nükte-gûyâdur ki...* (Zavotçu 2009: 88).

Mevcî: *‘Arif ü zarîf-i nükte-dân u münşî ve nazîf-ı pür-fazl u ‘irfandur* (Zavotçu 2009: 135).

İlmî: *...şu’ârânun fusahasından zarîf ü nükte-dân.....* (Zavotçu 2009: 124).

Rengîn

“Değişik renkli, çarpıcı renkli”, “yumuşak, güzel, tatlı, hoş”, “boyalı, süslü” (Parlatır 2011: 1402) anlamlarına gelen kelime, şiirde birbirine uyumlu ses ve anlam çeşitliliğini ifade eder

(Açıkgöz 2013: 653). Tezkire'de Tâlib mahlaslı şair için kullanılmıştır: “*Türkî ve Farsî rengîn eş’ârı ve nâzûk ü [müşgîn] güftârı [vardur].*” (Zavotçu 2009: 191)

Rûmîyâne Eş’ârı ve Şâirâne Güftârı Vardur

Anka mahlaslı şair, “*Acem iken Rûmîyâne eş’ârı ve şâ’irâne güftârı vardur.*” (Zavotçu 2009: 59); Bedrî mahlaslı şair ise “*Anatoli hâkinden iken Rûmîyâne eş’ârı ve şâ’irâne güftârı vardur.*” (Zavotçu 2009: 73) cümlesiyle anlatılmıştır. Yazar “*Rûmîyâne*” derken muhtemelen İstanbul veya Rumeli üslubunu kast etmiştir. Rumeli Osmanlı Devleti yönetimindeki Avrupa toprağıdır (Parlatır 2011: 1420). Örneklere bakıldığında yazarın Acem ve Anadolu toprağından olsa da Anka ve Bedrî’nin “*Rûmîyâne*” şiirlerinin olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla “*Rûmîyâne*” şiir derken Anadolu dışındaki şiiri kastetmiştir. Zira şairlerden birinin Anadolu’ya mensubiyeti olduğunu ifade etmesi, “*Rûmîyâne*” ifadesinin Anadolu dışında bir yerle bağdaştırılması zarureti oluşturmaktadır. Her ne kadar Rûmî “*Anadolu ile ilgili, Anadolu’da yaşayan, Anadolulu*” (Kubbealtı 2018) anlamında olsa da yazarın yorumu nedeniyle “*Rûmîyâne*” ifadesi İstanbul veya Rumeli üslubu olarak alınmalıdır. Yazara göre, Anadolu ile İstanbul veya Rumeli’deki şiir, üslup bakımından değişiklikler arz etmektedir. Yazar bu şairlerin -başka memleketlerden olsa da (Anadolu, Acem)- “*rûmîyâne*” üslup özelliğine sahip olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca Fâriğî isimli şairin de *rûmîyâne* üsluba sahip olduğu ifade edilmiştir.

Şâirâne kelimesi ise “*Şâir olan kimseye yakışır tarzda, şâirce*” (Kubbealtı 2018) anlamındadır.

Sâdikâne

Sâdikâne “*Sâdik olana yakışır tarzda*” (Kubbealtı 2018) anlamında bir tabirdir. Yazar Tezkire’inde *âşıkâne* diye vasıflandırdığı şairler için ayrıca *sâdikâne* ifadesini kullanmıştır. Muhtemelen yazar söz oyunu yapmaktadır. Zira âşıklar sâdik olur:

Zıllî: “*Eş’ârı ‘âşıkâne ve güftârı sâdikânedür.*” (Zavotçu 2009: 207)

Nev'î: "Eş'âr-ı dürer-bârları pâkîze vü 'âşîkâne ve güftâr-ı dü-rüst-mi'yârları sûz-nâk u sâdikânedür." (Zavotçu 2009: 151)

Tarzî: "...eş'âr-ı dil-pezîri âşîkâne ve güftâr-ı lâ-nazîri sâdikâne..." (Zavotçu 2009: 194)

Sûz-nâk

"Yakan, yakıcı, dokunaklı, tesirli" (Kubbealtı 2018) anlamlarına gelen bu ifade Tezkire'de Nev'î ve Yahya Efendi için kullanılmıştır: "güftâr-ı dü-rüst-mi'yârları sûz-nâk u sâdikânedür." (Zavotçu 2009: 151), "eş'âr-ı dil-pezîrleri şûh u selîs ü sûz-nâk..." (Zavotçu 2009: 203).

Şîrîn

Kelime "hoşa gidecek niteliklere sâhip, sevimli, iç açıcı, cana yakın" (Kubbealtı 2018) anlamındadır. Dolayısıyla bu kelimeyle nitelenen şiirin de hoşa gidici tarzda olması gerekir. Tezkire'de şiirleri şîrîn kelimesiyle nitelenen şair Zamîrî'dir: "...taze-gu olup eş'ârî şûh u şîrîn oldugı..." (Zavotçu 2009: 205).

Şuh u Selîs

Şuh "neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak"; selîs "düzgün ve açık ifâdeli, âhenkli ve akıcı (söz, yazı)" (Kubbealtı 2018) anlamındadır. Dolayısıyla bu tabir şiirin akıcı, hoş, hareketli, canlı olduğunu ifade eder.

Tezkire'de Nergisî'nin, "tab'î şûh ve selîs vücûd-ı pür-cûd idi." (Zavotçu 2009: 149); Neşâtî'nin, "eş'ârî şûh u selîs ve güftârî kulûb-ı 'urefâya enîs ü celîsdür." (Zavotçu 2009: 150); Yahyâ Efendi'nin, "Eş'âr-ı dil-pezîrleri şûh u selîs ü sûz-nâk..." (Zavotçu 2009: 203); Şehrî'nin şiiri ise "...nazm-ı dil-pezîri şûh u selîs ve arûs-ı ma'ânî-i bedîası erbâb-ı irfâna enîs ü celîsdür" (Zavotçu 2009: 181) cümlesiyle nitelenmiştir.

Tâbdâr

Tâbdâr "parlak, ışıklı" (Kubbealtı 2018) manasındadır. Hâfız mahlaslı şairden "Selâtin-i kirâmla celîs ve eş'âr-ı tâb-dârî selîsdür." (Zavotçu 2009: 105) diye bahsedilmiştir.

Tavr-ı Garîb Tarz-ı Acîb

Yazar birkaç şair için bu ifadeyi kullanmaktadır. Yazar

muhtemelen şairlerin üslubundaki değişik tavra dikkat çekmek istemektedir. Bu nedenle şair için söylenen sözle beraber Tezkire'den alınan şiir örnekleri de verilmiştir. Yorumu okuyucuya bırakma cihetine gidilmiştir.

Feridî : *Tavr-ı garîb kelimâtı ve tarz-ı acîb eş'arı vardır* (Zavotçu 2009: 100).

Başumdaki destâr-ı felâket yenilendi

Düşumdaki esvâb-ı melâmet yenilendi

Bir şûhun olup 'aşkı yine sînede peydâ

Mâh-ı ufuk-ı çarh-ı mahabbet yenilendi (Zavotçu 2009: 100)

Lutfî: *Tavr-ı garîb eş'arı ve tarz-ı acîb güftârı vardır* (Zavotçu 2009: 129).

Çün sâh-mâr-ı zülfünü gördi dil-i harâb

İtdi Hayâl anı ki ola pâs-bân-ı genc

Îmâ-yı çeşmi ma'reke-ârâ-yı hüsn ü nâz

İtmez esîr-i aşkına hergiz delâl ü gunc (Zavotçu 2009: 129)

Nihâlî: *Tarz-ı acîb eş'arı ve tavr-ı garîb güftârı vardır* (Zavotçu 2009: 152).

Nola olursa tehî nakd-ı sîm ü zerden ceyb

Fakîre genc-i firâvân yeter hizâne-i gayb

Kelâm-ı Hak'da bulunmazsa nola nokta-i şekk

Ki cây-ı şübhe komaz nass-ı kâtî'-ı lâ reyib (Zavotçu 2009: 152)

Tâze-gû

Farsça "yeni, müceddit" anlamında olan "tâze" (Parlatır 2011: 1647) ile yine Farsça "söyleyen, diyen" (Parlatır 2011: 523) anlamında olan "gû" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur.

Orijinal söyleyişe sahip ve yeni şeyler söyleyen sanatçılar bu ifadeyle anlatılmıştır. Hakî, Esad-ı Selanîkî, Faizî, Fehim, Mantıkî, Mezâkî, Nâilî, Nazmî, Rıfkî, Rif'atî, Sâfî, Sezâyî, Sun'î, Şehrî, Tıflî, Velî, Zamîrî, Zekâyî, Şeyh, Tıflî, Vahyî, Velî, Zamîrî, Zekâyî gibi şairlerin Osmanlı şiirine yeni bir ses getirdiği iddia edilmiştir:

Rıfkî:...tâze-gû olan şu'arâ-yı şöhret-şi'ârdan ve nîk-hu olan bü-legâ-yı zü'l-i'tibârdandır (Zavotçu 2009: 157).

Sun'î: Tâze-gû olup hub eş'arı ve mergûb güftârı vardır (Zavotçu 2009: 177).

Bunların dışında Hasan mahlaslı şair için yazar “şu'arâdan add olunmağa sezâ-vâr olup...” (Zavotçu 2009: 111) ifadesini kullanarak şairin mükemmel olmasa da şair sayılabileceğini vurgulamıştır.

'Atâyî mahlaslı şairle ilgili değerlendirme ise oldukça dikkat çekicidir: “İlm ü fazîlet ile mâhir ve sâhib-ihtirâ' şâ'ir oğlu şâ'irdür.” (Zavotçu 2009: 63) Yazar şairin sanatını o kadar beğenmiş ki şairi “şair oğlu şair” diye vasıflandırmıştır.

Yazar Farsça şiir yazan şairlerden de bahsetmiştir. Hatta Tezkire'de yer yer Farsça şiir örnekleri de mevcuttur. Bu şairler; Âdem Çelebî, Deştî, Fütuhî, İydî, Mehmed Efendi, Nutkî, Sabûhî, Tâlib'dir. Tâlib mahlaslı şairin Farsça şiir örneği aşağıdadır:

Ey müdde'î le'îm ü pâ-bend-i rüsûm

Kerdem-i hod-râ be-lafz-ı tâlib-i mevsûm

Ger muhlis-i pâkî şevved fark bes est

Kû tâlib-i emelest ü men tâlib-i Rûm (Zavotçu 2009: 191)

Tezkire'de şairlerin eserleri de söz konusu edilmiştir. Örneğin, Rif'atî mahlaslı şairin *Leyla vü Mecnun* ve *Yusuf ü Züleyla* adlı eserlerinin olduğundan söz edilmiştir (Zavotçu 2009: 160). Riyâzî'nin 1019'da tezkire kaleme aldığı, Visâlî'nin *Kıyafet-nâmesi* ve *Kaside-i Bürde'*ye şerhi olduğu ifade edilmiştir (Zavotçu 2009: 163). Hevâyî *Gülistân u Bûstân'a*, (Zavotçu 2009: 116) Hüseyin Efendi *Gülistân'a* (Zavotçu 2009: 120) şerh yazmıştır. Ayrıca; Ali, Cinânî, Hâkânî, Subhî mahlaslı şairlerin divan sahibi olduğu ifade edilmiştir.

Fikrî mahlaslı şair “*Leyla ve Mecnun*” hikâyesini yazmak istemiş ama başarılı olamamıştır. Yazar bunun şöyle anlatmaktadır: “*Kıssa-i Leylâ vü Mecnûn'ı tahrîre getürmege mübâşeret idüp*

rûzgâr-ı zûr-kâr itmâmına ruhsat virmeyüp şem'-i vücûdın iftâ eylemişdür."(Zavotçu 2009: 101)

Sonuç

Rıza Tezkiresi devrinin önemli tezkirelerindedir. Şairlere ilişkin bilgiler genelde kısa ve özet halindedir. Hatta bazı şairlerle ilgili ifade birkaç kelimeyi geçmez.

*Rıza Tezkiresi'*nde şairlerin kimliği ile ilgili net bilgiler mevcuttur. Şairin mahlasının yanı sıra toplumda bilinen isimleri de zikredilmiştir. Bazen şairlerin birinci derece akrabası olan kişilerin isimleri bile yer almıştır. Bütün şairlerin ölüm tarihleri mevcuttur. Birçok şairin ölümü üzerine söylenmiş tarih manzumeleri eserde yer almıştır. 17. yüzyıldan itibaren tezkirelerde görülen antolojik mahiyet *Rıza Tezkiresi'*nde de görülmektedir. Bu nedenle şairlerle ilgili bilgiler kısadır. Bütün şairlerin övülmesi ise tezkirenin olumsuz tarafıdır. Yazar hemen hemen bütün şairleri överken, olumsuz eleştiri yaptığı şair sayısı sadece ikidir. Buna rağmen tezkireden dönemin şairleri ve şairlerin sanatı hakkında mühim bilgiler elde edilmektedir.

Çalışmada şairler hakkında yapılan edebî değerlendirmelerde kullanılan kalıp ifadeler maddeler halinde sıralanmıştır. Bu ifadelerden bazıları şairliği veya şiiri değerlendirmekten ziyade beğeni ifadesiyken, bazıları ise üsluba yönelik yapılan değerlendirmelerdir. Örneğin "*âb-ı hayât*" veya "*âlem-ârâ*" ifadesiyle yazar şairlerin şiirini beğendiğini ifade etmekten, "*tavr-ı garîb tarz-ı acîb*" veya "*tâze-gû*" tabiriyle şairin üslubuna yönelik bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bazı şairlerin ise doğrudan şairliği ön plana çıkarılmış ve şairliği ile ilgili edebî terimler kullanılmıştır.

Yazar sadece iki şair hakkında olumsuz eleştiride bulunmuştur. Ebü'l-Hayr ve Nüvidî mahlaslı şairler için "*eş'ârı pindârî mertebesinde degüldür*" ifadesini kullanmıştır. Tezkire'de geçen olumsuz tek eleştiri ifadesidir. Gülşenî, Meylî ve Nahlî mahlaslı şairlerden "*nev-heves iken puhte eş'ârı ve çespân güftârı vardur*" diye bahsedilerek bu şairlerin genç olmalarına rağmen

olgun şiirler kaleme aldıkları vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, iki şair dışında bütün şairlerin övülmesi Tezkire'nin eksik yanı olsa da eserdeki eleştiri terimleri ve diğer edebi değerlendirmeler önem arz edecek mahiyettedir. Bu yönüyle Tezkire, ilgili şairlerin edebi kişiliği hakkında fikir yürütmeye ve dönem şairleri ve dönemle ilgili bilgi elde etmeye yardımcı olmaktadır.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (2013). "Klasik Türk Şiirinde Üslup Eleştirisi Terimleri", *T.C. Ordu Üniversitesi. Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu Anısına) 10-12 Mayıs 2012, Bildiri Kitabı Ordu Üni. Yay., s. 650-654*
- Açıkgöz, N. (2000). "Klasik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve Âb-dâr Örneği", <http://brahms.emu.edu.tr/cderdiyok/klasikturksiiri.htm>, Erişim Tarihi: 01.01.2019
- Aydın, A. (2017). "Şair Tezkirelerin Göre Osmanlı'nın Unvanlı Şehirleri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature) Yıl 3, Sayı 7, Güz 2017, ss. 35-56*
- Aydın, A. (2013). "Asude Bahar Ülkesine Yolculuk Olan Ölümün Şair Biyografilerinde İfade Edilmesi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, p. 161-188, ANKARA-TURKEY.*
- Bayram, Ö. (2012). "Nevvab Tezkiresi'nde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p. 385-404, TURKEY.*
- Çapan, P. (2005). *Tezkire-i Safâyi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Devellioğlu, F. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, C. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Güleç, İ. (2008). "Osmanlı Müellifleri'nde Şair ve Şiir Değerlendirmele-

- ri", *İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri* 25 (Bahar 2008), s. 69-83.
- İsen M, Kılıç F., Aksoyak İ.H, Eyduvan A., Durmuş M. (2009). *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yay.
- Kaplan, F. (2018). *Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi.
- Kılıç, F. (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kubbealtı Lügati, <http://www.lugatim.com/>, Erişim Tarihi: 19-31/12/2018
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sevinç, F. (2014). "Beyâni Tezkiresinde Şairlerin Edebî Şahsiyetleri İle İlgili İfadeler" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3 Winter 2014*, p. 1257-1276, ANKARA-TURKEY.
- Solmaz, S. (2012). *On altıncı Yüzyıl Tezkirelerinde Şairin Dünyası*, Ankara: Akçağ Yay.
- Yılmaz, K. (2001). *Güfti ve Teşrifâtü'ş-Şu'arâsı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Zavotçu, G. (2009). *Zehr-i Mar-Zade Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tezkiresi*, Kocaeli: Kültür Bakanlığı, E-kitap.

